

УДК №378:37.032

*О. А. Ігнатюк, Н. В. Перехрест
м. Харків, Україна*

**ПРОГРАМА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Останнім часом в педагогіці та педагогічній психології відмовляються від встановленої моделі взаємин викладачів та студентів, коли викладач виступає у ролі «носія» знання та його активного «провідника» у сві-

домість учнів, тобто, виступає у ролі «суб'єкта освітнього процесу», а студенти тільки «сприймають» подані знання, по суті залишаючись у пасивній позиції «об'єктів педагогічного впливу» з боку викладачів.

Нова модель базується на тому, що і викладачі, і студенти стають активними «суб'єктами» освітнього процесу. У даній моделі викладач виступає у ролі «суб'єкта організації освітнього процесу», а студент – у ролі «суб'єкта навчальної (навчально-професійної) діяльності» [19].

Актуальним завданням сучасної освіти у вузі є розкриття внутрішніх ресурсних станів студентів. Найважливішими якостями студентів стають активність, підприємливість, здатність самостійно планувати і контролювати свою навчальну діяльність, виражена мотивація навчання.

Вивчення мотивів навчальної діяльності зумовлене, насамперед, тим, що у більшості сучасних студентів навчальна діяльність все частіше набуває формального характеру, вона більш орієнтована не на засвоєння нових знань, а на успішну здачу сесії будь-якими засобами. При цьому у багатьох студентів відсутні творчий підхід, бажання працювати з додатковою літературою, самостійна постановка навчальних цілей, самоконтроль тощо. У той же час, при постановці навчальних цілей студент повинен проявити набагато більше самостійності, вміння правильно організувати роботу, враховувати і розподіляти час [30].

В умовах переходу до багаторівневої системи освіти від студентів вимагається самостійність, вміння правильно організувати роботу, враховувати та розподіляти час. Вирішення цих питань є основним для удосконалення практики навчання у вузі, тому що високий рівень навчальної мотивації, її внутрішня спрямованість є ефективним засобом збільшення ефективності та якості навчального процесу [9].

Мотиви є головною рушійною силою в діяльності людини, в процесі становлення та розвитку його особистості, у формуванні майбутнього фахівця-професіонала (Л.І. Божович, О.М. Леонтьєв, А.К. Маркова і ін.) [2, 11, 15].

Для педагогів та студентів найважливішими суб'єктивними особливостями є самоповага, самооцінка, самоприйняття та ін. Значимість самоприйняття відзначається багатьма дослідниками, такими як К. Роджерс, Р. Бернс, В.В. Столін, В.Г. Маралів, та ін.

Доцільно припустити, що самоприйняття особистості як відношення до себе впливатиме і на ставлення до самої діяльності, на її результативність, вплине на мотивацію навчання.

У той же час, Ф. Перлз, К. Роджерс вважають, що просто високий рівень самоприйняття ще не гарантує ефективності діяльності та успішного функціонування особистості в соціумі. Високий рівень самоприйняття одночасно повинен поєднуватися з вираженим прагненням особистості до самовдосконалення. Так, наприклад, з дослідження С.М. Рогожнікової зрозуміло, що співвідношення самоприйняття та прагнення до самовдосконалення визначає ефективний розвиток комунікативної компетентності педагогів [20].

Н.Л. Прохорова виділяє базову частину тенденції до самовдосконалення – мотивацію досягнення та в комплексі із самоприйняттям розглядає ці якості як фактор орієнтації педагогів на особистісну модель взаємодії з учнями [8].

Ця інформація наводить на думку, що високий рівень самоприйняття тільки тоді буде визначати внутрішню спрямованість мотивації навчальної діяльності, коли він поєднується з прагненням особистості постійно розвиватися, вдосконалюватися. Слід зазначити, що вирішення цієї проблеми дає можливість визначити досить складні психологічні механізми впливу ставлення до себе на відношення до діяльності. У свою чергу, це дозволить сформувати відповідну мотивацію навчальної діяльності через актуалізацію позитивного ставлення до себе та прагнення до особистісного зростання.

Також відомо, що особистість викладача має великий вплив на формування особистості студента, його ставлення до навчання та обраної професії. Це положення розглядається в концептуальних конструктах педагогіки та психології ненасильства (В.Г. Маралов, В.А. Ситаров), гуманістичної взаємодії (А.А. Бодальов), демократичного стилю спілкування (В.А. Кан-Калик), стійко-позитивного типу відносин (Я. Коломінський, Е.А. Панько), психолого-педагогічного супроводу (М.Р. Битянова, Т.І. Чиркова), психології та педагогіки толерантності (Є.Ю. Клепцова), психологічної культури (В.В. Семикин) та ін. [13, 26, 1, 31, 10, 25 та ін.].

При цьому важливо підкреслити, що і сам педагог є особистістю, що розвивається. Отже, можна припустити, що його прийняття або неприйняття себе, ступінь прагнення до самовдосконалення, будь-яким чином відображаються студентами, впливають на їхнє ставлення до вузу, предметів, що вивчаються, зумовлюють спрямованість мотивації.

Необхідно відзначити, що вивчення феноменів самоприйняття та прагнення до самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу в

контексті їх впливу на мотиваційну область студентів набуває особливої актуальності та представляє важливу проблему.

Мета статті полягає у розкритті особливостей співвідношення самоприйняття та прагнення до самовдосконалення у суб'єктів освітнього процесу вузу, їх вплив на спрямованість навчальної мотивації студентів. У зв'язку з цим розглянуті також поняття особистісного зростання та професіоналізму.

Основна частина роботи. Питання мотиву та мотивації вивчаються досить давно. Існують різні погляди на мотив як на спонукання (В.І. Ковальов, Х. Хекхаузен, М.Ш. Магомед-Еміне та ін.); на потребу (Л.І. Божович, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн та ін.); на намір (Л.І. Божович, К. Левін та ін.); на властивості особистості (Дж. Аткинсон, В.С. Мерлін та ін.); на стани (Дж. Гілфорд, Р.А. Пілюян та ін.).

Поняття «мотивація» більш змістовно, ніж «мотив». На цей час можна назвати ряд найбільш достовірних значень цього терміна: сукупність факторів, що підтримують та направляють поведінку (Ж. Годфруа); сукупність мотивів (К.К. Платонов); сукупна система процесів, що відповідає за спонукання та діяльність (В.К. Вілюнас) та ін.

Узагальненню та аналізу досліджень щодо особливостей спрямованості мотивації присвячені роботи Т.В. Борзової, Т.О. Гордєєвої, Д.А. Леонтьєва, В.Е. Мільмана, А.Б. Орлова, В.І. Чиркова, питань діагностики та розвитку внутрішньої мотивації – роботи Т.Д. Дубовицької, С.Б. Гончарової, В.А. Клімчука. Особливості спрямованості мотивації на студентській вибірці досліджували А.Г. Бугрименко, Ю.Л. Верхова та ін.

Важливу роль у формуванні та розвитку навчальної мотивації та її спрямованості виконують суб'єктні особливості педагога та студента, своєрідність їхньої взаємодії. Про це свідчать й численні роботи, що з'явилися останнім часом (Е.Л. Афанасенкова, Ю.Л. Верхова, В. Дамиров, М.Ю. Діканова, С.А. Жорник, К.О. Меджитова, С.В. Солнишкіна, Р.І. Цветкова та ін.).

Кисельова Е.П. в своїй роботі, провівши аналіз літератури, з'ясувала, що авторами у якості факторів спрямованості навчальної мотивації студентів не розглядаються такі ґрунтовні характеристики особистості як самоприйняття й прагнення до самовдосконалення [8].

Самоприйняття – базова характеристика особистості. Проблема самоприйняття зазвичай розглядається разом з дослідженнями самосвідомості, самоствавлення та інших подібних термінів й не має міцної термінологічної бази.

Феномен самоприйняття досліджували Р. Бернс, В.І. Слободчиков, К. Роджерс, Н.І. Сарджвеладзе, Є.І. Ісаєв, С.Р. Пантелєєв, В.Г. Каташев, В.В. Столін, В.Г. Маралов та багато ін. В більшості досліджень самоприйняття розглядається у складі більш широкого поняття – самовідношення; інші дослідження – вважають його однією з форм самосвідомості або прирівнюють самоприйняття до самовідношення, співвідносять з поняттям «самооцінка». Проблема самоприйняття дуже часто зустрічається в психологічній теорії.

Самовдосконалення, багато хто розглядає, як активність людини, спрямовану на самопокращення (А.Г. Асмолов, А.В. Петровський, Л.С. Сапожникова); процес самоорганізації та самопрограмування (Л.П. Гримак, Г.К. Селевко); результат творчої діяльності людини, спрямований на поліпшення себе (С.Л. Рубінштейн, І.І. Чеснокова); шлях руху самопізнання (Ю.М. Орлов) [8].

В.Г. Маралов вважає самовдосконалення формою саморозвитку (разом з самоактуалізацією та самоствердженням). Самоактуалізація дає можливість виявити у собі певний потенціал та використовувати його у житті. Самоствердження дозволяє заявити про себе як про особистість. Самовдосконалення можна розуміти як прагнення наблизитися до певного ідеалу.

В умовах модернізації освіти особливого значення набуває проблема професійної підготовки фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, компетентних, які вільно володіють своєю професією. Важливим фактором для реалізації цих вимог виступає спрямованість майбутнього фахівця на професійний саморозвиток. Для тих, хто навчається, важливим є усвідомлення того, що стати успішною людиною в умовах ринку зможе той, хто має добру професійну підготовку, володіє навичками саморозвитку як особистісного, так і професійного, навичками самостійної роботи та спілкування, володіє здатністю адаптуватися до нових умов праці, бути мобільним фахівцем.

Професійний саморозвиток передбачає наявність сформованої професійної спрямованості на здійснення даного виду діяльності, здатності до здійснення професійного саморозвитку та розвинутість рефлексивних умінь [5].

Основна ідея проблеми професійного саморозвитку – це ідея детермінації розвитку особистості діяльністю, тому людина вивчається з позицій її відповідності професії та успішності діяльності в ній. Становлення професіонала можливе лише в результаті єдності як професійного, так і особистісного розвитку. Вивчення людини протягом її життєвого шляху свідчить про те, що освіта та прояв у ній якостей ак-

тивного суб'єкта діяльності тривають до тих пір, доки ця діяльність триває. Простежуючи особливості саморозвитку особистості як суб'єкта діяльності, можна виділити значення професійної діяльності як оптимальної умови її творчого саморозвитку [14].

Особистісний результат професійного розвитку людини, звичайно, набагато ширше зазвичай виділених форм професійного досвіду – знань, умінь, навичок.

Для людини професія – це джерело існування та засіб особистісної самореалізації. Характеризуючи види професійної компетентності, А.К. Маркова розкриває індивідуальну компетентність, виділяючи таку сторону праці, як цілісний професійний саморозвиток, змістовними характеристиками якого є: професійна самосвідомість, прийняття себе як професіонала; постійне самовизначення; саморозвиток професійних здібностей, самопроекування, побудова власної стратегії професійного зростання, побудова та реалізація свого професійного життя та ін. [14].

За О.Г. Романовським, на процес самовдосконалення впливає наявність або відсутність у фахівця інтересу до своєї професії. Саме професійний інтерес накладає відбиток на ставлення людини до професії, до її успішної реалізації. Зацікавленість в своїй праці створює необхідні умови для вдосконалення професійної майстерності. Наявність професійного інтересу і прагнення до самовдосконалення породжують конкретну роботу особистості з розвитку в собі певних, необхідних для професії якостей [23].

В умовах утвердження нового типу соціально-культурного упадкування та перегляду концептуальної системи поглядів на професійне навчання у вищій школі актуальною стає проблема виявлення психолого-педагогічних умов, що стимулюють самореалізацію, самовдосконалення та саморозвиток студентів [18].

Останнім часом цілі навчання у вузі можна інтерпретувати як розвиток у студентів умінь самостійно «добувати» професійні знання, опанувати «засобами діяльності через засвоєння узагальнених характеристик засвоюваного матеріалу». Однак «уявлення про саморозвиток як необхідну умову формування професійно значущих особистісних якостей», що забезпечують «динамічну адаптацію професіонала до мінливих вимог соціального середовища та діяльності, залишається досить загальним» [22].

О.Г. Романовський зазначає, що процес вузівського навчання необхідно побудувати так, щоб йшов розвиток творчої самостійності фахівця, здійснювалася його підготовка до подальшої безперервної

самоосвіти і самовдосконалення. Особливу увагу слід приділити реалізації принципу самоорганізації, яка можлива тільки за умови зсуву акцентів навчально-виховного процесу на самостійну роботу суб'єктів навчання. Самостійна робота – пізнавальна діяльність суб'єктів навчання, виконання якої здійснюється за завданням педагога, але без його безпосередньої участі; засіб навчання, що відповідає конкретній дидактичній меті та пізнавальній задачі на певному етапі навчання [23].

Важливість саморозвитку особистості визначається її регулюючою функцією. Людина може прийняти будь-яке рішення не інакше як на підставі урахування своїх суб'єктивних відносин до різних сторін навколишньої дійсності. В цю область включається також ставлення до себе як до суб'єкта соціальних відносин та як особистості в цілому. Ступінь зрілості виражається у здатності приймати власні рішення та свідомо здійснювати вибір у складних ситуаціях. Загальновідомо, що людина, яка вибирає професію самостійно, на підставі сталої системи відносин та цінностей, відштовхуючись від соціальних вимог, швидше та легше адаптується до умов праці, відчуває радість від своєї діяльності. У зв'язку з цим проблема професійного саморозвитку особистості стає однією з найбільш актуальних проблем педагогіки вищої школи.

Як відзначає В.С. Михайличенко, особистісний саморозвиток – це, по суті, психологічний механізм «людиноутворення», становлення цілісної системи, яка проявляється як корінне протиріччя між наявним і необхідним рівнями психосоціальної зрілості людини. Воно виступає рушійною силою її розвитку на основі самопізнання, самоосмислення, актуалізує ціннісне самовизначення, служить основою визначення мети, задає енергію саморегуляції в процесі будь-якої діяльності, створює смисловий простір самотворення [17].

Саморозвиток особистості студента та взаємопов'язаний з ним саморозвиток особистості педагога є істотною умовою, фактором, засобом та критерієм гуманізації педагогічного процесу освітньої установи. У вузі особливу роль інструменту професійної освіти відіграє практично все те, що створює духовно-моральну атмосферу вузу: характер взаємозв'язків у студентському середовищі, стиль педагогічного спілкування та взаємодії у навчанні, у спільній науково-дослідній та будь-якій іншій творчій діяльності, неформальне спілкування викладачів зі студентами. І у тому випадку, коли у вузі усіма її суб'єктами ретельно оберігається духовність таких відносин, тоді це і є визначальним фактором актуального особистісно-професійного саморозвитку і студентів, і викладачів.

О. Ігнатюк зазначає, що професійне самовдосконалення є невід'ємним компонентом підготовки фахівців, результатом свідомої взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, під час якого він реалізує потребу розвитку у себе таких професійно-важливих якостей, відповідних знань і вмінь, що сприятимуть успіху у професійній діяльності та життєдіяльності взагалі [7].

Слід зазначити, що саморозвиток педагога – показник суб'єктності викладача на всіх етапах його неперервної педагогічної освіти (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Н.М. Боритко, В.М. Гриньова, З.Д. Жуковська, С.Т. Золотухіна, І.А. Зязюн, В.І. Лозова, Л.С. Нечепоренко, І.Ф. Прокопенко, Л.С. Рибалко, О.Г. Романовський, Т.І. Сущенко, А.В. Сущенко, Б.Є. Фішман та ін.).

Аналіз досліджень К.А. Абульханової-Славської, Н.М. Боритко, Л.М. Грень, О.А. Ігнатюк, А.Є. Книш, В.Г. Маралова, В.Є. Михайличенко, Л.С. Рибалко, О.Г. Романовського, В.А. Сластенина, Б.Є. Фішмана, І.А. Шаршова та ін. дозволяє виділити ряд істотних характеристик саморозвитку: саморозвиток – обов'язково внутрішній процес самозміни особистості під впливом внутрішніх протиріч; спосіб реагування людини на вплив соціального середовища; прояв активності, яка визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на основі пізнання себе; свідомо якісна зміна самого себе і власної діяльності; цілеспрямований процес, в якому зміни відбуваються не тільки в мотиваційній, емоційній, вольовій та інтелектуальній та інших сферах, а й у процесах «самості».

Метою саморозвитку викладача є освоєння якісно нового рівня професійної компетентності, професійної майстерності, що забезпечує здатність удосконалювати педагогічну реальність [6].

Професійний саморозвиток являє собою цілісний, що розгортається в часі, багатокомпонентний, особистісно і професійно вагомий процес цілеспрямованої діяльності по безперервній самозміні, свідомого управління своїм професійним розвитком, вибором цілей, шляхів і засобів професійного самовдосконалення, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, що допомагає осмисленню передового досвіду та власної самостійної діяльності, що є засобом самопізнання та самовдосконалення. Підготовка майбутніх фахівців до професійного саморозвитку здійснюється при створенні певних зовнішніх і внутрішніх умов [12].

Провідною зовнішньою умовою виступає здійснення процесу підготовки до професійного саморозвитку на основі чітко розробленої програми, що включає у собі цільовий (професійний саморозвиток

студентів, що сприяє створенню індивідуального стилю професійної діяльності та є засобом самопізнання та професійного самовдосконалення), змістовний (формування системи професійних знань, що лежать в основі професійного саморозвитку майбутніх фахівців, та практичних умінь, необхідних для його здійснення), організаційно-діяльнісний (форми, методи та засоби фахової підготовки, спрямовані на підвищення рівня готовності студентів до професійного саморозвитку) та діагностичний (діагностичний комплекс, що дозволяє заміряти рівень готовності студентів до професійного саморозвитку та відображати підвищення даного рівня в результаті застосування авторської програми) компоненти.

Внутрішньою умовою виступає формування готовності майбутнього фахівця до професійного саморозвитку [12].

Критеріями готовності майбутніх фахівців до професійного саморозвитку є: професійна спрямованість особистості, здатність до здійснення професійного саморозвитку, розвинутість рефлексивних умінь.

Показниками готовності до професійного саморозвитку виступають: потреба в професійному саморозвитку; обсяг знань та умінь в області професійного саморозвитку; потреба в професійних знаннях, уміннях та навичках; вміння проектувати та здійснювати власний професійний саморозвиток; вміння оцінювати свої дії в процесі цілеспрямованого професійного саморозвитку; вміння здійснювати коригування професійного саморозвитку [12].

Результатом професійного становлення будь-якого суб'єкта діяльності є його професійна майстерність. Майстерність визначається як високе мистецтво у певній області, а майстер – це фахівець, який досяг високого мистецтва в своїй справі. (Словник Ожегова). Професійна майстерність проявляється в професійній діяльності та характеризується, насамперед, професійною доцільністю, індивідуально-творчим характером, оптимальністю у виборі засобів (Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, В.А. Сластьонін та ін.).

В педагогічній енциклопедії поняття «педагогічна майстерність» трактується як високе та постійно вдосконалюване мистецтво навчання та виховання. Більшість вчених схиляються до переконання, що розвивати у собі творчі здібності можна, якщо займатися цим постійно й цілеспрямовано [29].

Ні для кого не є таємницею, що протягом життя людині доводиться міняти поле діяльності; не завжди вибір, зроблений після закінчення школи, буває усвідомленим. Але так чи інакше будь-яка робота

вимагає розвитку певних навичок. І найголовніша навичка, яка повинна бути у кожного висококваліфікованого фахівця, – це навичка самоосвіти. Особливо це важливо для педагога – як стверджував К.Д. Ушинський, вчитель живе до тих пір, доки вчиться [3].

Самоосвіту можна розглядати у двох значеннях: як «самонавчання» (у вузькому сенсі – як самонавчання) та як «самотворення» (у широкому сенсі – як «створення себе», «самобудівництво»). Ми будемо мати на увазі друге значення, так як нас цікавить проблема самовдосконалення. У даному випадку самоосвіта виступає одним з механізмів перетворення репродуктивної діяльності людини у продуктивну, що наближає індивіда до творчості. Тому професійне зростання також можна назвати й пошуком свого шляху, набуттям власного голосу.

Отже, самоосвіта – необхідна постійна складова життя культурної, освіченої людини, заняття, яке супроводжує її завжди [16].

Самоосвіта має цінність не як просте «набирання» знань, а як шлях розвитку і інтелекту, і особистості загалом, її вільний рух у культурі, неформальне спілкування з нею [4].

За К. Юнгом, кожен індивідуум володіє тенденцією до індивідуалізації, або саморозвитку. Індивідуалізація – це процес «становлення собою», безпосередньо пов'язаний з поняттям особистісного зростання. К. Юнг вважав, що особистісне зростання – це розширення знань про світ і про самого себе, свідомої обізнаність [32].

Психолог-гуманіст К. Роджерс вважав, що особистісне зростання (або актуалізація) проявляється у прагненні бути все більш компетентним і здібним настільки, наскільки це можливо біологічно, і такою мірою, якою це зростання підсилює організм й «самість» [21].

Віктор Франкл, творець логотерапії й екзистенціального аналізу, в якості ведучого чинника розвитку особистості підкреслював прагнення людини до пошуку та реалізації власного сенсу життя. Особистісне зростання, по Франклу, полягає в набутті конкретного сенсу життя даної особистістю в даний час.

Звідси випливає, особистісне зростання – це якісні видозмінення особистісного розвитку, що стосуються основних життєвих відносин.

З точки зору діяльнісного підходу в психології, оптимальний розвиток особистості відбувається в процесі успішного оволодіння професійною діяльністю, значущою для суб'єкта.

Професія педагога має свою специфіку: педагог працює з людиною, а значить його власна особистість являє собою потужний «ро-

бочий інструмент». І чим досконаліший цей інструмент, тим успішніше професійний результат. Таким чином, особистісне зростання в професії педагога – обов'язкова умова придбання професіоналізму [4].

Професіоналізм – ступінь оволодіння індивідом професійними навичками, а професіонал – індивід, основне заняття якого є його професією; спеціаліст своєї справи, який має відповідну підготовку та кваліфікацію [27].

Не можна не погодитися із думками авторів роботи [24] (О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.М. Грень) відносно того, «високий рівень професіоналізму спеціаліста проявляється у його підготовленості до складних видів діяльності, у професійній мобільності, систематичному зростанні виробничої кваліфікації. Тобто мова йде про формування професіоналізму, який є соціально цінною рисою особистості. Професійне навчання можна вважати успішним, коли знання стають переконаннями, їхній обсяг – ерудицією, навички й уміння – звичкою, розвиваються активність, самостійність, відповідальність, творче мислення та інші особистісні якості, необхідні справжньому професіоналу» [4, с. 22].

Професіоналізм як психологічне та особистісне утворення характеризується не стільки професійними знаннями, навичками, скільки непередаваним мистецтвом постановки й вирішення професійних завдань, особливим розумінням дійсності в цілому та важких ситуацій діяльності.

Таким чином, саморозвиток – це результат професійної творчості, а не тільки приросту знань, умінь та навичок [28].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Найважливішим елементом навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах має стати забезпечення процесу саморозвитку студентів. Саморозвиток визначається як процес свідомих, якісних та незворотних змін особистістю своїх моральних якостей, інтелектуальних та соціальних здібностей й можливостей, своїх фізичних, психічних та духовних сил з метою «добудувати» себе до ідеального образу цілісної особистості.

У даній статті розширено уявлення сучасної педагогічної психології про роль самоприйняття та прагнення до самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу вузу. Суб'єкти освітнього процесу можуть бути несхожими один на одного за типом співвідношення рівня самоприйняття та вираженості прагнення до самовдосконалення. Різне ставлення названих якостей як у викладачів, так і у студентів, здатне виступати в якості фактора, що визначає спрямованість навчальної

мотивації студентів. Спрямованість мотивації навчальної діяльності буде домінувати у студентів з більш високим рівнем самоприйняття і вираженим прагненням до самовдосконалення, що займаються у викладачів з подібним поєднанням зазначених параметрів. У якості найважливіших психологічних умов формування мотивації навчання студентів виступають: розвиток здатності до прийняття власної особистості; актуалізація прагнення до самовдосконалення.

Професійний саморозвиток можливий лише у результаті єдності особистісного розвитку і розвитку професіоналізму. Таким чином, під професійним саморозвитком можна розуміти багатокомпонентний особистісно та професійно вагомий процес, що сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, що допомагає осмисленню власної самостійної діяльності, що є засобом самовдосконалення і становлення професіонала.

Список літератури: 1. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком Текст. / А.А. Бодалев. М. : Изд-во МГУ, 1982. – 200 с. 2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте Текст. / Л.И. Божович. М. : Просвещение, 1968. – 464 с. 3. Вакуленко І.В. Педагогіка: навч. Посібник. – Д.: БАО, 2005. 4. Введение в педагогическую деятельность (под ред. Роботовой А.С.): – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 208 с. 5. Власова Е.А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов : монография / Е.А. Власова. – Балашов: Николаев, 2008. – 116 с. 6. Ігнатюк О.А. Дидактичні особливості викладання дисципліни «Фізична культура та психофізіологічний тренінг» магістрантам спеціальності «Педагогіка вищої школи» / О.А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2015. – № 3. 7. Ігнатюк О.А. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / О.А. Ігнатюк ; Харківськ. нац. пед. університет ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2010. 8. Киселева Е.П. Самоприятие и стремление к самосовершенствованию субъектов образовательного процесса вуза как фактор направленности учебной мотивации студентов: диссертация ... Кандидата психологических наук: 19.00.07 / Киселева Екатерина Павловна; [Место защиты: Кур. Гос. Ун-т]. – Киров, 2008. – 190 с. 9. Киселева Е.П. Самоприятие и стремление к самосовершенствованию субъектов образовательного процесса вуза как фактор направленности учебной мотивации студентов / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. – Курск, 2008. – 24 с. 10. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности Текст. : учеб. Пособие для вузов / Е.Ю. Клепцова. М. : Академический Проект, 2004. – 176 с. 11. Леонтьев А.Н. Потребность, мотивы и эмоции Текст. / А.Н. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1971. 112 с.

12. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. Пособие для студ. Сред. Пед. Учеб. заведений. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 256 с. 13. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития Текст. /М. : Академия, 2002. – 256 с. 14. Маркова О.И. Профессиональное саморазвитие педагога. – К.: Вища школа, 2004. – 308 с. 15. Маркова А.К. Формирование мотивации учения Текст. / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. М.: Просвещение, 1990. – 192 с. 16. Мезинов В.Н. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие. – Елец, 2005. 17. Михайличенко В.Є. Готовність студентів до саморозвитку: сутність і структура / В.Є. Михайличенко, М.В. Канівець // Проблеми інженерно-педагогічної освіти = Problems of Engineering Pedagogy Education : зб. наук. пр. – Харків : УПА, 2011. – № 32-33. – С. 304–310. 18. Педагогіка: учеб. Пособие для студентов. / авт.-сост. Л.А. Кабанина, Л.Н. Смотров, Е.А. Власова. – М.: МГУ, 2006. 19. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 480 с. 20. Рогожникова С.А. Взаимодействие самоприятия и тенденции к самосовершенствованию как фактор развития коммуникативной компетентности педагога: Дис. На соис. Учен. степени канд. Психол. Наук. Курск. 2002. 21. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М., 1994. 22. Розумовський О.М. Професіоналізм та майстерність вчителя. – К.: Либідь, 2001. 23. Романовський О.Г. Самовдосконалення та самоосвіта як показники рівня професіоналізму / О.Г. Романовський // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – Вип. 26 (30). 24. Романовський О.Г. Педагогіка успіху / О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.М. Грень: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Харків: НТУ «ХП», 2011. – 368 с. 25. Семикин В.В. Психологическая культура в педагогическом взаимодействии Текст. : автореф. Дис. . Д-ра психол. Наук / В.В. Семикин. Спб., 2004. – 49 с. 26. Ситаров В.А. Педагогика и психология ненасилия в образовательном процессе Текст. / В.А. Ситаров, В.Г. Маралов / под ред. В.А. Сластенина. – М. : Академия, 2000. 216 с. 27. Социологический энциклопедический словарь / ред. Г.В. Осипов. – М., 1998. 28. Тайницкая М.В. Профессиональное становление педагога, 2013. Точка доступа: <http://pedsovet.su/publ/164-1-0-4007> 29. Хоменко И. Введение в педагогическую деятельность: Уч. пособие, М., 2000. 30. Чаденкова О.А. Психолого-педагогические особенности мотивов учебной деятельности студентов различных вузов : Дис. ... Канд. Психол. Наук : 19.00.07 : Самара, 2003. 158 с. 31. Чирков В.И. Самодетерминация и внутренняя мотивация поведения человека Текст. / В.И. Чирков // Вопросы психологии. 1996. – № 3. – С. 116–132. 32. Юнг К. Проблемы души нашего времени. – М., 1993.

Bibliography (transliterated): 1. Bodalev A.A. (1982). Vospriiatie i ponimanie cheloveka chelovekom [The perception and understanding of the human by human]. Moscow: MHU [in Russian]. 2. Bozovich L.I. (1968). Lichnoct' i jejo

formirovanie v detckom vozraste [Personality and its formation in childhood]. Moscow: Prosvescenie [in Russian]. 3. Vakulenko I.V. (2005). Pedagogika [Pedagogy]. Donetsk: BAO [in Ukrainian]. 4. Robotova A.S. (Eds.). (2006). Vvedenie v pedagogicheskiju deiatel'nost' [Introduction to the pedagogical activity]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiia» [in Russian]. 5. Vlasova, E.A. (2008). Professional'noe samorazvitie buduscich social'nyh pedagogov [The professional personal development the future social teachers]. Balashov: Nikolaev [in Ukrainian]. 6. Ignatjuk O. A., (2015). Dydaktychni osoblyvosti vykladannia dyscypliny "Fysychna kultura ta psykhofiziologichniy trening" magistrantam special'nosti "Pedagogika vyshchoi shkoly" [Didactic features of teaching discipline "physical activity and psychophysiological training" undergraduates specialty "pedagogy of higher education"]. Teoriia i praktyka upravlinnia social'nyimi systemamy: filosofii, psykholohiia, sociologiia - The theory and practice of social systems: philosophy, psychology, education, sociology, 3. Harkiv: [in Ukrainian]. 7. Ignatjuk O.A., (2010). Teoretychni ta metodychni osnovy pidgotovky maibut'nogo ingenera do profesiiinogo samovdoskonalennia v umovakh tekhnichnogo universytetu [Theoretical and methodical bases of preparation of the future engineer to professional self-perfection in conditions of technical university]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: Kharkivs'k. nac. Ped. Universytet im. G.S.Skovorody [in Russian]. 8. Kisel'ova, E.P. (2008). Samopriniatie i stremlenie k samosovershenstvovaniju subektov obrazovatel'nogo processa kak factor napravlenosti uchebnoj motivacii studentov [Self-acceptance and self-improvement subjects of the educational process of the university as a factor in the direction of educational motivation of students]. Candidate's thesis. Kirov: Kur. Gos. Un-t [in Russian]. 9. Kisel'ova, E.P. (2008). Samopriniatie i stremlenie k samosovershenstvovaniju subektov obrazovatel'nogo processa kak factor napravlenosti uchebnoj motivacii studentov [Self-acceptance and self-improvement subjects of the educational process of the university as a factor in the direction of educational motivation of students]. Extended abstract of candidate's thesis. Kursk: Kur. Gos. Un-t [in Russian]. 10. Klepcova, E.Ju. (2004). Psichologiia i pedagogika tolerantnosti [Psychology and Pedagogy of Tolerance]. Moscow: Akademicheskij prospekt [in Russian]. 11. Leont'ev, A.N. (1971). Potrebnost', motivy i emocii [Needs, motivations and emotions]. Moscow: Izd-vo MHU [in Russian]. 12. Maralov, V.G. (2004). Osnovy samopoznaniia i samorazvitiia [Basics of self-knowledge and self-development]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiia» [in Russian]. 13. Maralov, V.G. (2002). Osnovy samopoznaniia i samorazvitiia [Basics of self-knowledge and self-development]. Moscow: «Akademiia» [in Russian]. 14. Markova, O.I. (2004). Professional'noe samorazvitie pedagoga [The professional personal development of the teacher]. Kyiv: Vyshcha Shkola [in Ukrainian]. 15. Markova, A.K., Matis, T.A., & Orlov, A.B., (1990). Formirovanie motivacii ucheniia [Formation of the motivation of the doctrine]. Moscow: Prosvescenie [in Russian]. 16. Mezinov, V.N. (2005). Vvedenie v pedagogicheskiju deiatel'nost' [Introduction to the pedagogical activity]. Elec: [in Russian]. 17. Michajlichenko V.E., & Kanivets M.V., (2011). Gotovnist' studentiv do samorozvytku: sutnist' i struktura [Students' Readiness for Self-Development: Essence and Structure]. Problemy inzhenerno-pedagogichnoi osvity - Problems of Engineering Pedagogic Educa-

tion, 32-33, pp. 304-310. Harkiv: UIPA [in Ukrainian]. 18. Kabanina, L.A., Smotrova, L.N., & Vlasova, E.A. (Eds.). (2006). Pedagogika [Pedagogy]. Moscow: MHU [in Russian]. 19. Priaznikov, N.S., & Priaznikova, E.Ju., (2004). Psichologiia truda i chelovecheskogo dostoinstva [Psychology of labor and human dignity]. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademiia» [in Russian]. 20. Rogoznikova, S.A. (2002). Vzaimodejstvie samopriniatiia i tendenciicki samosovershenstvovaniju kak factor razvitiia komunikativnoj kompetentnosti pedagoga [The interaction of self-acceptance and the trend towards self-improvement as a factor in the development of communicative competence of the teacher]. Candidate's thesis. Kursk: Kur. Gos. Un-t [in Russian]. 21. Rodzers, K. (1994). Vzgliad na psichoterapiju. Stanovlenie cheloveka [Look at psychotherapy. Human Formation]. Moscow: [in Russian]. 22. Rozumovskij O.M. (2001). Professionalizm ta maisternist' vchitelia [The professionalism and skills of teachers]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian]. 23. Romanovskij O.G. Samovdoskonalennia ta samoosvita iak pokaznyky rivniaprofessionalizmu [Self-perfection and self-education as indexes of level of professionalism]. Problemy ta perspektivy formuvannia nacional'noi humanitarno-tekhnichnoi elity. Tovaznians'kyi L.L. (Ed.), 26-30. Harkiv: NTU "HPI" [in Ukrainian]. 24. Romanovskij O.G., Mihajlichenko V.E., & Gren' L.M., (2011). Pedagogika uspihu [Pedagogics of Success]. Harkiv: NTU "HPI" [in Ukrainian]. 25. Semikin, V.V. (2004). Psichologicheskaia kul'tura v pedagogicheskom vzaimodeystvii [Psychological culture in pedagogical interaction]. Doctor's thesis. Saint Petersburg: Piter [in Russian]. 26. Sitarov, V.A., & Maralov, V.G., (2000). Pedagogika i psichologiia nenasiliia v obrazovatel'nom processe [Pedagogy and Psychology of non-violence in the educational process]. Moscow: Akademiia [in Russian]. 27. Osipov, G.V. (Eds.). (1998). Sociologicheskij enciklopedicheskij slovar' [Sociological Encyclopedic Dictionary]. Moscow: [in Russian]. 28. Taynickaia, M.V. (2013). Professional'noe stanovlenie pedagoga [Professional formation of the teacher]. Retrieved from: <http://pedsovet.su/publ/164-1-0-4007> 29. Khomenko, I. (2000). Vvedenie v pedagogicheskiju deiatel'nost' [Introduction to the pedagogical activity]. Moscow: [in Russian]. 30. Chadenkova, O.A. (2003). Psikhologo-pedagogicheskie osobennosti motivov uchebnoj deiatel'nosti studentov razlichnykh vuzov [Psycho-pedagogical features of motivation of educational activity of students of various universities]. Candidate's thesis. Samara: [in Russian]. 31. Chirkov, V.I. (1996). Samodeterminacii i vnutrenniaia motivaciiia povedeniia cheloveka [Self-determination and inner motivation of human behavior]. Voprosy psikhologii - Problems of the psychology, 3, 116-132. 32. Jung, K. (1993). Problemy dusny nashego vremeni [The problems of our time soul]. Moscow: [in Russian].

О. А. Игнатюк, Н. В. Перехрест

ПРОГРАМА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Статтю присвячено проблемі забезпечення процесу саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу у вищих

навчальних закладах. Розкриваються особливості співвідношення самоприняття і прагнення до самовдосконалення у суб'єктів освітнього процесу вузу, їх вплив на спрямованість навчальної мотивації студентів. У полі зору перебувають питання самоосвіти, особистісного росту, професіоналізму.

Ключові слова: мотив, мотивація, спрямованість навчальної мотивації, самоприняття, самовдосконалення, саморозвиток, самоосвіта, особистісний ріст, професіоналізм, суб'єкт освітнього процесу.

О. А. Игнатюк, Н. В. Перехрест

ПРОГРАММА САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Статья посвящена проблеме обеспечения процесса саморазвития и самосовершенствования субъектов образовательного процесса в высших учебных заведениях. Раскрываются особенности соотношения самопринятия и стремления к самосовершенствованию у субъектов образовательного процесса вуза, их влияние на направленность учебной мотивации студентов. В поле зрения находятся вопросы самообразования, личностного роста, профессионализма.

Ключевые слова: мотив, мотивация, направленность учебной мотивации, самоприятие, самосовершенствование, саморазвитие, самообразование, личностный рост, профессионализм, субъект образовательного процесса.

О.А. Ignatyuk, N.V. Perekhrest

THE PROGRAM OF SELF-IMPROVEMENT SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

The article is devoted to the problem of ensuring the process of self-development and self-improvement subjects of the educational process in higher educational institutions. The peculiarities of correlation of self-acceptance and striving for self-improvement among the subjects of the educational process of the University, their influence on the direction of educational motivation of students. In field of view are questions of self-education, of personal increase and professionalism.

Key words: motive, motivation, directivity of learning motivation, self-acceptance, self-improvement, self-development, self-education, personal growth, professionalism, subject of the educational process.

Стаття надійшла до редакції 2.05.2016